

Het bijzondere verhaal van de dertien van Obbe en Sjutje

Door Abe de Vries

Over het boek *De 13 fan Obbe Sjutsje* (2022) van Mechtilde Postma & Goaitsen van der Vliet.

Dit artikel werd onder de titel *It bysûndere ferhaal fan de trettjin fan Obbe Sjutsje* gepubliceerd in het Friesch Dagblad van 14 mei 2022. (Nederlandse vertaling G.v.d.V.)

In een uithoek aan de Oudegaaster Brekken, aan het eind van de doodlopende weg van Blauwhuis naar Sandfirderrijp, vergeten door de wereld, woonden voor de oorlog de katholieke boer Obbe Postma, zijn vrouw Sjutje en hun dertien kinderen. Niet vaak zal een gezin zó apart zijn geweest. Van negen van de kinderen zou blijken dat ze ‘niet goed’ waren. Goaitsen van der Vliet is samen met Mechtilde Postma jarenlang bezig geweest om een tragische familiegeschiedenis te redden van de vergetelheid.

Het is een verhaal dat je eerst bijna niet kunt geloven. Het verhaal van de bewoners van de boerderij De Tempel. In 1916 streken Obbe Postma uit Kubaard en Sjutje Ydema uit Greonterp daar neer, nadat ze de eerste vijftien jaar van hun huwelijk hadden geboerd in Obbes geboorteplaats. Natuurlijk begonnen ze in Sandfirderrijp in de verwachting van een mooie toekomst. Maar het liep anders. Rond 1950 zaten zes van de acht zonen in een inrichting. Sjutje zelf en drie andere kinderen waren ook geregeld de weg kwijt. De oorzaak: erfelijke kwetsbaarheid voor schizofrenie.

Oudste zoon Sjoerd (1902-1963) kon goed leren, kreeg op de HBS zelfs een ereprijs voor zijn voortreffelijke resultaten en ging in Utrecht studeren om veearts te worden. Maar op zijn 21ste kwam hij in een inrichting terecht: hij had zich, zo werd er gezegd, ‘over de kop geleerd’. Oudste dochter Tjerkje (1903-1974) ging dezelfde weg: ze haalde in 1920 het diploma van de Landbouwhuishoudcursus in Blauwhuis, maar vijf jaar later kwam ook zij in een inrichting terecht.

En zo ging het maar door, ook met de andere kinderen. En er was nog andere ellende. De tweede boerderij van Obbe, een pachtboerderij bij Hartwerd, brandde af. Mogelijke opvolgers onder de kleinkinderen dienden zich niet aan. “Van wat zich daar allemaal heeft afgespeeld, kunnen wij ons zoveel jaren later een voorstelling maken, maar meer ook niet”, waarschuwen de schrijvers in de inleiding van ‘De 13 fan Obbe Sjutsje’. “We moeten het doen met de bewaard gebleven geschriften en de herinneringen van mensen die een en ander van dichtbij of van horen zeggen hebben meegemaakt.”

De herinneringen van Mechtilde, een van de maar twee kleinkinderen die Obbe en Sjutje hebben gekregen, zijn in het boek apart vormgegeven, aangevuld met allerlei bronnen en vooral wat een kleine veertig andere

mensen nog aan anekdotes hebben nagelaten of nog uit eigen ervaring wisten te vertellen. Zo is niet alleen het wel en wee van één gezin op schrift gesteld. We krijgen ook flink wat mee van de geschiedenis van Blauwhuis en omstreken. Want de Postma's, met hun soms opvallende en vreemde, deels erfelijk bepaalde gedrag, deden evenals andere families uit de buurt wel mee in het plaatselijke verenigingsleven en ook het rooms-katholieke kerkleven van Blauwhuis.

Hoe zijn jullie ertoe gekomen, wat was jullie motivatie om zo diep in de geschiedenis van één boerengezin te duiken?

“Mechtilde is één van de beide kleinkinderen van Obbe en Sjutje. Tot haar achttiende woonde ze met haar ouders op De Tempel. Al die jaren werd er thuis met geen woord gesproken over de ooms die in gestichten zaten en over oma Sjutje die al in 1934 was gestorven. Omdat er maar zo weinig bekend was, is ze een tijd van plan geweest om een min of meer fictief boek over haar oma te schrijven. Dat kwam er niet van. Pas in 2014 was het zover. Toen vroeg ze mij om haar te helpen bij het maken van een documentair boek. Daar had ik wel oren naar. We hadden eerst geen idee wat het kon worden. Familie en nageslacht is er niet veel, daar hoefden we het niet voor te doen. Aan een groot lezerspubliek dachten we ook niet. Maar het verhaal was wel zo bijzonder, dat het moest worden verteld. Zo zijn we er samen in gedoken. Diep, zeg jij, maar dat ging vanzelf. Want alles wat je hoort of vindt, roep weer nieuwe vragen en onderzoek op. We wilden zo volledig mogelijk achterhalen hoe het die vijftien mensen is vergaan. Interessante aspecten waren ook de teloorgang van een grote boer en zijn boerderij, het leven in een uithoek van een rooms-katholieke enclave in Friesland, de psychiatrie van voor en in de oorlog, hoe er door anderen tegenaan werd gekeken, en de erfelijkheid.”

Hebben jullie voorbeelden of inspiratiebronnen gehad bij het onderzoek en het schrijven over erfelijke ziekten in geïsoleerde plattelandsgemeenschappen?

“Nee, met opzet niet. Goede voorbeelden lagen ook niet voor het grijpen, en we wilden het op onze manier doen. We zijn gewoon begonnen en gaandeweg kreeg het de kwaliteit die we voor ogen hadden. Het boek, zoals het er nu ligt, is het resultaat van een proces van zeven jaar. Mijn ervaring als uitgever van zo'n zeventig boeken heeft ook wel meegeholpen. Mechtilde heeft ook jaren in het boekenvak gezeten.”

Jullie schrijven het zoveel voorkomen van erfelijke schizofrenie bij de Postma's voor het grootste deel toe aan het feit dat veel mannen in de familie zo laat trouwden, wat een negatief effect kan hebben op de geestelijke gezondheid van de kinderen. Vaak wordt ook huwelijkspolitiek genoemd als een oorzaak: het onder elkaar trouwen van een kleine groep verwante families. In jullie geval de Brandsma's, Galema's, Hettinga's en Ydema's. Mag je zeggen dat het sociaal-religieuze verbod om buiten de eigen kring

partners te zoeken, meegespeeld heeft bij het optreden van zoveel ziektegevallen binnen één gezin?

“Er werd wel gezegd dat de grote roomse boeren allemaal wat in elkaar om trouwden, maar Obbe en Sjutje waren geen naaste familie van elkaar. In dit geval kun je die kleine gemeenschap er alleen op aanzien dat Obbe geen ruime keus had, toen er een boerin op de boerderij moest komen. Hij was gewaarschuwd dat het met Sjutje niet in orde was, maar hij zette door. Vlees in de kuip, zou je denken, maar misschien was er ook wel liefde in het spel.”

Het zat in de familie van Sjutje?

“Het aantal van minstens negen geestelijke ziektegevallen op dertien kinderen is uitzonderlijk hoog, en misschien wel een unicum. We hebben geprobeerd uit te vinden waar Sjutje het vandaan had en hoe Obbe eraan bijdroeg. Omdat er meer gevallen waren onder Sjutjes neven en nichten en ooms en tantes van moeders kant, is haar kwetsbaarheid voor de ziekte terug te voeren op het huwelijk van haar grootouders Jacob Klazes Hettinga en Andrieske Mevis Brandsma. Opvallend was, dat bij kinderen en kleinkinderen uit het huwelijk van hun oudere broer en zus, Klaas Klazes Hettinga en Akke Mevis Brandsma, de ziekte niet opdook. Bij Obbe zat het ook niet in de familie, maar zijn vader was al 56 bij zijn geboorte. Zo kan ook hij de kwetsbaarheid voor schizofrenie in zijn genen hebben gekregen.”

Ik moest zo nu en dan denken aan die bekende studie van Emmanuel Le Roy Ladurie uit 1975 over het middeleeuwse Montailou, een dorpje in de Franse Pyreneeën. Jullie hebben ook zo'n culturele microgeschiedenis geschreven, een streekgeschiedenis van Sandfirderrijp. Was dat vanaf het begin ook de bedoeling?

“We waren niet van plan een streekgeschiedenis te schrijven, maar we hebben ondertussen flink wat materiaal verzameld over de Sandfirderrijp in vroeger tijd. Daarvan is wel wat in het boek terechtgekomen, meestal zijdelings, in voetnoten en fotobijschriften. Een mooi stuk vind ik zelf het zogenaamde reisje door De Rijk in 1916, het jaar dat de Postma's er kwamen wonen. De geschiedenis van De Tempel als doopsgezinde schuilkerk in de zeventiende eeuw heb ik in een apart artikel beschreven. Dat zou eerst een bijlage worden, maar dat hebben we laten vallen, omdat het anders teveel zou worden. Ik wil het eigenlijk nog wel afmaken en publiceren.”

Jullie hebben gesproken met veel mensen die de Postma's van dichtbij hebben meegemaakt. Wat viel jullie het meest op aan die verhalen? Hoe ging een dorp als Blauwhuis om met die familie?

“We hebben verhalen gebruikt van zo'n veertig mensen. Het viel ons op dat niet iedereen net zo open was tegen ons als vertegenwoordigers van de Postma's, als tegen buitenstaanders. Vooral een paar oud-Rijpsters vertelden ons niet graag de minder mooie dingen. Binnen die kleine kring

van maar acht boerderijen waren ze altijd solidair geweest met de Postma's. Dat was eigen volk, die hadden het moeilijk genoeg toen die jongens een voor een 'niet goed' werden en uiteindelijk 'weg' moesten. Ze werden gesteund en geholpen als het nodig was. Dat zat diep. Vier kilometer verderop in Blauwhuis keken ze er heel anders tegenaan. Daar werden er grappen over gemaakt. Er waren natuurlijk ook mensen die bang voor de Postma-jongens waren."

Ik kan me ook indenken dat het soms toch lastig was om feiten en zaken boven water te krijgen. Schaamte en onwil om uit de school te klappen over anderen zullen een rol hebben gespeeld.

"Ja, zo was er ook een vroeger buurmeisje dat eigenlijk niet met ons wilde praten om wat er tachtig jaar eerder was voorgevallen, omdat dat 'geen mooie praat' zou zijn. Uiteindelijk was zij de enige die iets losliet over die duistere kant van het verhaal. Er is vast meer geweest dat niet door de beugel kon, maar wij hebben het niet boven water gekregen. Er is vast nog wel wat van te vinden in gerechtelijke archieven, maar daar zijn we niet meer aan toe gekomen. Voor het verhaal maakt het niet uit."

Heb ik goed begrepen dat de verschillende pastoors van Blauwhuis, waar de Postma's ter kerke gingen, zich eigenlijk niet verbaal of schriftelijk hebben uitgelaten over deze bijzondere familie in de kerkbanken? Althans: is daar niets van bewaard gebleven?

"Wat Sjutje en de Postma-jongen betreft heeft het zich vooral in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw afgespeeld. Dat is lang geleden. Wat er van de parochie Sensmeer (Blauwhuis) in Tresoar ligt, hebben we ruwweg doorgekeken. Veel verder hebben we niet gezocht. Het is niet onmogelijk dat er in katholieke archieven nog brieven en aantekeningen over de Postma's zijn te vinden van de pastoors Van den Berg, Engbers en Wirtz. Maar jij weet net zo goed als ik, dat degelijk archiefonderzoek zeeën van tijd kost. Ik mag het graag doen, maar er zijn grenzen."

Het enige dat ik een beetje miste in jullie boek, is informatie over het 'grotere verhaal'. Ik bedoel: landelijk gezien, in de psychiatrie, is of was er in patiëntenpopulaties een oververtegenwoordiging van mensen uit zulke gesloten gemeenschappen?

"Er is geen groter verhaal. Het gaat over de Postma's van De Tempel, en die hadden genoeg aan zichzelf, in alle ellende. We hebben ons natuurlijk wel verdiept in de geschiedenis van de gestichten, zoals ze toen werden genoemd, en daar is ook wel wat van in het boek terechtgekomen. Over de mogelijke oververtegenwoordiging van patiënten uit gesloten gemeenschappen is vast een prachtig proefschrift te schrijven, tenminste voor zover de AVG het toelaat, maar dat was onze bedoeling niet. Het ging ons om de mensen en de kleine gemeenschap zelf."